

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranee
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 35, 2025, 4

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 35, 2025, 4

ISSN 1408-5348
e-ISSN 2591-1775

UDK 009

Letnik 35, leto 2025, številka 4

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Gorazd Bajc, Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Aleksandr Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Devan Jagodic (IT), Aleksej Kalc, Urška Lampe, Avgust Lešnik, John Jeffries Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Andrej Rahten, Žiga Oman, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Polona Tratnik, Boštjan Udovič, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjevič, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Boštjan Udovič, Žiga Oman, Veronika Kos

**Gostujoča urednica/Guest Editor/
Editrice ospite:**

Veronika Bajt

Prevajalka/Traduttrice/Translator:

Cecilia Furioso Cenci (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*® / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment* / *Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*®

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** https://zdjp.si

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 12. 2025.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS)

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series Historia et Sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base* / *Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); Directory of Open Access Journals (DOAJ).

To delo je objavljeno pod licenco / *Quest'opera è distribuita con Licenza* / *This work is licensed under a Creative Commons BY 4.0.*

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: https://zdjp.si/it/.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website https://zdjp.si/en/.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Veronika Bajt: Hate Speech: Conceptual Intersections and Counter-Narratives 393 <i>Discorso d'odio: intersezioni concettuali e contro-narrazioni</i> <i>Sovražni govor: konceptualna presečišča in proti-narativi</i>	Melike Akkaraca Kose: Ethnic Terms in Turkish: Between Neutrality and Offense 459 <i>Termini etnici in turco: tra neutralità e offesa</i> <i>Etnični izrazi v turščini: med nevtralnostjo in žalitvijo</i>
Veronika Bajt: The Sociology of Hate Speech 397 <i>La sociologia del discorso d'odio</i> <i>Sociologija sovražnega govora</i>	Zoran Fijavž: Digital Discourse Dilemmas: Moderating Slovenian Digital Landscapes 473 <i>I dilemmi del discorso digitale: moderare i paesaggi digitali sloveni</i> <i>Dileme digitalnega diskurza: moderiranje slovenskih digitalnih krajin</i>
Marta Stojić Mitrović: Hate Speech and Hate by Design: Anti-Migrant Discourse in Serbia 411 <i>Discorso d'odio e odio per progettazione: la retorica antimigratoria in Serbia</i> <i>Sovražni govor in načrtovano sovraštvo: protimigrantski diskurz v Srbiji</i>	Neža Kogovšek Šalamon & Sergeja Hrvatič: Prosecutorial Practice on Hate Speech in Slovenia: Context, Trends, and Issues 487 <i>Azioni penali relative ai discorsi d'odio in Slovenia: contesti, tendenze e problematiche</i> <i>Tožilska praksa na področju sovražnega govora v Sloveniji: kontekst, trendi in problemi</i>
Ana Frank: Cultural Racism, Gendered Othering, and Hate Speech: Discourses, Imaginaries, and Everyday Borders in Slovenia 427 <i>Razzismo culturale, alterità di genere e incitamento all'odio: discorsi, immaginari e confini quotidiani in Slovenia</i> <i>Kulturni razizem, uspoljeno drugačenje in sovražni govor: diskurzi, imaginariji in vsakdanje meje v Sloveniji</i>	Janez Osojnik: Prispevek k poznavanju idej o izvedbi ljudskega glasovanja za večjo suverenost/samostojnost Slovenije (1945–1985) 503 <i>Contributo alla comprensione delle idee sull'attuazione del voto popolare per una più ampia sovranità/indipendenza della Slovenia (1945–1985)</i> <i>A Contribution to the Study of Ideas on Holding a Popular Vote for Greater Sovereignty/Independence of Slovenia (1945–1985)</i>
Katarina Damčević: "Ready for the Homeland": The Semiotics of Hate Speech and Memory in Post-Conflict Croatia 443 <i>"Pronti per la patria": la semiotica del discorso d'odio e della memoria nella Croazia postbellica</i> <i>»Za dom pripravljeni«: semiotika sovražnega govora in spomina v postkonfliktni Hrvaški</i>	

Kaja Mujdrica: Hrvaška politična emigracija v Franciji kot izziv francosko-jugoslovanskim odnosom (1980–1986)	515
<i>L'emigrazione politica croata in Francia come sfida nelle relazioni franco-jugoslave (1980–1986)</i>	
<i>Croatian Political Emigration in France as a Challenge to French-Yugoslav Relations (1980–1986)</i>	

Yanwen Lin & Oksana Lahoda: Clothing the Nomad: Fashion as a Reflection of Postmodern Identity	531
<i>Vestire il nomade: la moda come riflesso dell'identità postmoderna</i>	
<i>Oblačenje nomada: moda kot odraz postmoderne identitete</i>	

OCENE/RECENSIONI/REVIEWS

Mira Miladinović Zalaznik: Bernard Nežmah: <i>Neznani Jurčič – magični žurnalist. Časopisna, kulturna in družbena zgodovina desetletja 1871–1881 na straneh Slovenskega naroda</i>	547
--	-----

Jasmina Rejec: Polona Tratnik: <i>V deželi pravljic. K družbenim funkcijam pravljčnih narativov</i>	549
<i>Kazalo k slikam na ovitku</i>	552
<i>Indice delle foto di copertina</i>	552
<i>Index to images on the cover</i>	552

PRISPEVEK K POZNAVANJU IDEJ O IZVEDBI LJUDSKEGA GLASOVANJA ZA VEČJO SUVERENOST/SAMOSTOJNOST SLOVENIJE (1945–1985)

Janez OSOJNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: janez.osojnik1@um.si

IZVLEČEK

Članek na podlagi analize objavljenih virov in relevantne znanstvene literature obravnava ideje o izvedbi ljudskega glasovanja (plebiscita), ki so se v obdobju od konca druge svetovne vojne do druge polovice 80. let porajale v okviru razmišljanj o slovenski narodni politiki zlasti v slovenski emigraciji; razmišljanj o večji suverenosti oziroma samostojnosti Slovenije. Članek tako išče izvore premišljevanj, ki so naposled rezultirala v izvedbi plebiscita 23. decembra 1990, ki je legitimiral slovensko pot v samostojnost.

Ključne besede: plebiscit, slovenska narodna politika, emigracija, 1945–1985, Slovenija

CONTRIBUTO ALLA COMPrensIONE DELLE IDEE SULL'ATTUAZIONE DEL VOTO POPOLARE PER UNA PIÙ AMPIA SOVRANITÀ/INDIPENDENZA DELLA SLOVENIA (1945–1985)

SINTESI

Sulla base dell'analisi delle fonti pubblicate e dei lavori rilevanti di storiografia, l'articolo esamina le idee relative all'attuazione di un voto popolare (plebiscito), che emersero nel periodo compreso tra la fine della Seconda guerra mondiale e la seconda metà degli anni Ottanta nel contesto delle riflessioni sulla politica nazionale slovena, in particolare nella diaspora slovena; si trattava di considerazioni riguardanti una maggiore sovranità oppure l'indipendenza della Slovenia. L'articolo cerca quindi le origini delle riflessioni che portarono il 23 dicembre 1990 alla realizzazione del plebiscito, che legittimò il percorso sloveno verso l'indipendenza.

Parole chiave: plebiscito, politica nazionale slovena, emigrazione, 1945–1985, Slovenia

UVOD¹

Slovenska narodna politika je od programa Zedinjene Slovenije doživljala razvoj v smer večje suverenosti slovenskega naroda, pri čemer vrhunec predstavlja nastanek samostojne Republike Slovenije – dejanje, ki je imelo jasno izkazano podporo njenega prebivalstva z rezultati plebiscita, izvedenega 23. decembra 1990. Kar nekaj raziskovalcev se je ukvarjalo s splošnim pregledom razvoja slovenske narodne ideje (cf. Prunk, 1992; 2023; Granda, 2022). Precej je del, ki obravnavajo posamezne vidike slovenske narodne ideje ali so kronološko zamejena (cf. Pleterski, 1967; 1968; Rozman, 1982; Prunk, 1986; Repe, 1992a; Grafenauer et al., 1995; Novak, 1995; Granda & Šatej, 1998; Nared, 2001; Mlakar, 2005; Rahten, 2005; Godeša, 2006a; 2006b; 2011; Stiplovšek, 2007; Perovšek, 2012; Friš et al., 2021) ali pa se osredotočajo na delovanje posameznikov (cf. Žebot, 1988; Godeša, 1999; 2002; Arnež, 2006; Ramšak, 2010; Friš & Hazemali, 2017). Ne obstaja pa nobenega dela, ki bi v ozir vzelo vprašanje, ali so slovenski politiki oziroma drugi, ki so razmišljali o slovenski narodni politiki oziroma jo oblikovali, imeli v mislih tudi izvedbo ljudskega glasovanja, s katerim bi legitimirali željene spremembe, bodisi v smer večje suverenosti slovenskega naroda bodisi oblikovanje samostojne slovenske države. V pričujočem članku bomo poskušali zapolniti to vrzel na podlagi analize objavljenih virov in relevantne znanstvene in strokovne literature. Osredotočili se bomo na vprašanje, v kolikšni meri se pojavlja ideja o izvedbi ljudskega glasovanja o večji slovenski suverenosti oziroma samostojnosti in kako so jo razumeli tisti, ki so jo upoštevali v svojem razmišljanju v preteklosti. Osredotočili se bomo na čas od konca druge svetovne vojne do začetka druge polovice 80. let, ko se pojavi kar nekaj takšnih razmišljanj. Pred tem idej o izvedbi tovrstnih glasovanj praktično ni zaznati, v zadnjih letih obstoja »druge« Jugoslavije pa je teh zamisli že precej.

POMEN IZVEDBE LJUDSKEGA GLASOVANJA PRI
SKLICEVANJU NA PRAVICO DO SAMOODLOČBE
NARODA

V prizadevanjih po večji suverenosti slovenskega naroda se večkrat pojavi sklicevanje na pravico do samoodločbe naroda, ki je pridobila na popularnosti proti koncu prve svetovne vojne s takratnim ameriškim predsednikom Thomasom Woodrowom Wilsonom, pomembno jo je sooblikoval tudi sovjetski komunist Vladimir Iljič Lenin. Začetki koncepta sicer segajo

v začetek druge polovice 19. stoletja (Fisch, 2015, 117–121, 129–137, 145, 158). Vsebina in obseg pravice do samoodločbe naroda nista povsem natančno definirana, kar ponuja možnost različnim interpretacijam (cf. Guibernau, 2015, 540; Higgins, 2018, 122, 126–128). Je pa njen ideal, kot je zapisal zgodovinar Jörg Fisch, da ima vsak človek pravico do odločitve, v kateri (in tudi kakšni) državi oziroma politično organizirani skupnosti želi živeti (Fisch, 2015, 8). To ne pomeni nujno, da ob uveljavitvi pravice do samoodločbe nastane nova država, torej da določen narod oziroma skupina ljudi, ki živi na nekem ozemlju, izvede eksterno (zunanj) samoodločbo. Obstaja tudi interna (notranja) samoodločba, katere rezultat je, da narod oziroma prebivalstvo nekega območja znotraj obstoječe večnacionalne državne tvorbe pridobi večjo suverenost, kar se lahko kaže npr. v nastanku avtonomne enote (cf. Knop, 2002, 100–101; Kristan, 2013, 284–285; Guibernau, 2015, 540; Remond, 2017, 17; Bossacoma Busquets, 2020, 4, 148–149).

Pri realizaciji tako eksterne kot interne samoodločbe lahko pomembno vlogo igrata ljudska glasovanja. Ta imajo največji pomen v zagotovitvi legitimnosti spremembe, kar je bistveno za politične akterje, da zahtevajo večjo stopnjo suverenosti ozemlja, ki ga je glasovanje prizadelo. Politologinja Alexandra Remond meni, da imajo ljudska glasovanja, ki so povezana s spremembo oziroma prenosom suverenosti, dvojno funkcijo: po eni strani so »subjektivno zavezujoča sila« za oblast, po drugi pa »javna simbolična deklarativna moč«, ki služi kot dokaz legitimnosti pred mednarodno skupnostjo (Remond, 2017, 11–13; cf. Sanjaume-Calvet, 2021, 593–594, 598–599). Za zagotovitev legitimnosti mora biti tistim, ki imajo pravico do glasovanja, omogočeno izkazovanje svobodne volje, kar omogoča prisotnost demokratičnih elementov pri njegovi izvedbi (Satalak, 2018, 76, 145–149, 159).

KRATKA PREDSTAVITEV RAZVOJA SLOVENSKEGA
NARODNEGA PROGRAMA DO KONCA DRUGE
SVETOVNE VOJNE IN NAKAZOVANJE NA
IZVEDBO PLEBISCITA

Kot je zapisal zgodovinar Bojan Godeša, je bil od svojega nastanka leta 1848 program Zedinjene Slovenije tisti, ki je predstavlja ideal slovenske narodne politike »ne glede kateremu nazoru ali političnemu taboru so posamezniki pripadali še stoletje potem, ko se je rodil« (Godeša, 2006b). Ne glede na to se je ta politika – včasih bolj, včasih manj – prilagajala drugim sočasnim političnim razmeram in okoliščinam. Prav

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnih projektov *AID HCH – Presežek pri razvoju humanistike in kulturne dediščine z umetno inteligenco* (ARIS J7-60128) in *Razdeljeni spomin in kolektivizacija individualnih spominov na Slovenskem med leti 1941 in 1996* (ARIS J6-60100), raziskovalnega programa *Slovenska identiteta in kulturna zavest v jezikovno in etnično stičnih prostorih v preteklosti in sedanjosti* (ARIS P6-0372) in programskega jedra *Dediščinska znanost in podnebne spremembe: nove raziskave z interdisciplinarnim pristopom in uporabo umetne inteligence* (RSF UM – Programska jedra), ki jih financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

tako je, če se osredotočimo na obdobje 20. stoletja, med slovenskimi politiki in drugimi, ki so razmišljali o državnopravnem statusu (večine) slovenskega etničnega ozemlja, obstajala neka osrednja ideja, pojavljale pa so se tudi alternative tej. Pred prvo svetovno vojno je večina prihodnost tega ozemlja videla v okviru Avstro-Ogrske, ki bi se preoblikovala na trialistični osnovi. Pri tem sta katoliški in liberalni tabor iskala stike s podobno mislečimi hrvaškimi politiki, naslanjala sta se tudi na hrvaško državno pravo (Pleterski, 1968; Prunk, 1992, 122–123, 140–156; Rahten, 1999; 2005; Ivašković, 2012). Maloštevilni posamezniki, zbrani okoli revije *Preporod*, so prihodnost slovenskega naroda videli izven okvira Avstro-Ogrske. Po njenem razpadu bi jugoslovanski narodi živeli v samostojni državi (Prunk, 1992, 156–158; 2023, 107–108).

Vodilni slovenski politiki so večino časa trajanja prve svetovne vojne še vedno zagovarjali nastanek avtonomne jugoslovanske enote znotraj Avstro-Ogrske, kar se je najbolj izrazito pokazalo v nastanku *Majniške deklaracije*. Ko se je bližal konec vojne, je bilo vedno bolj jasno, da bo Avstro-Ogrska razpadla. Slovenska politika se je novim razmeram prilagodila. Z drugimi jugoslovanskimi narodi v Avstro-Ogrski je razglasila Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Dober mesec kasneje se je ta država združila s Kraljevino Srbijo (tej sta se nekaj dni prej priključili Kraljevina Črna gora in Vojvodina) v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS). V njej je slovenska politika pristajala na jugoslovanski okvir. Politiki in ostali, ki so razmišljali o različnih vidikih slovenskega narodnega programa, so se v glavnem razlikovali v tem, ali zagovarjati unitaristično in centralistično politično tendenco vrha države ali se v nasprotju s tem zavzemati za avtonomen položaj slovenskega ozemlja v okviru kraljevine (Sperans, 1939, 37–38, 238–239, 241, 250–251; Prunk, 1992, 226–234, 241–252, 276–277, 292–294; 2023,

159–160, 169–170 Rahten, 2021a, 343; 2021b; 2022, 340–342; Granda, 2022, 550; Perovšek, 2023, 328). Iz tega obdobja velja izpostaviti razmišljanje mladega publicista Lojzeta Udeteta, ki je zagovarjal avtonomistični pristop, pri čemer je dodal, da ima slovenski narod pravico do povsem samostojne države – dodatek, ki je pri drugih zagovornikih slovenske avtonomije izostal (Ude, 1927/1928, 18, 21; Prunk, 1992, 253–255; 2023, 182–183). Omeniti velja, da nekatere ideje prihodnosti slovenskega naroda niso videle v okviru jugoslovanske države, kot npr. razmišljanje komunistov Dragotina Gustinčiča in Vladimirja Martelanca poleti 1923, ki sta zagovarjala nastanek donavsko-balkanske federacije (obsegala bi vsaj ozemlje Češkoslovaške, Madžarske, Avstrije in Kraljevine SHS). Njen del bi bilo tudi slovensko ozemlje, in sicer kot samostojna enota (Perovšek, 2012, 183). Drugi primer, ki ga je vredno izpostaviti, je ideja univerzitetnega profesorja in duhovnika Lamberta Ehrlicha, ki je leta 1933 v pridigi na Svetih Višarjah izrazil potrebo po nastanku samostojne in združene slovenske države, kar je zgodovinar Jure Ramšak označil kot začetek »konsistentne ideje o neodvisni slovenski državi« (Ramšak, 2010, 962–963).²

Čeprav je bil po prvi svetovni vojni plebiscit orodje, ki je pomagal pri legitimaciji sprememb nekaterih državnih meja oziroma določanju novih (cf. Wambaugh, 1933; Qvortrup, 2014, 148–149; Osojnik & Maver, 2021; Bober, 2024) – to funkcijo je imel sicer že pred vojno, kot npr. pri ločitvi Norveške od Združene kraljevine Švedske in Norveške leta 1905, se ideja o izvedbi ljudskega glasovanja, s katero bi prebivalstvo pritrdilo avtonomističnim, centralističnim ali alternativnim zamislim, ki smo jih že predstavili, v razmišljanju slovenskih politikov in drugih posameznikov v času med obema vojnoma praviloma ni pojavljala. Velja poudariti, da je imelo slovensko etnično ozemlje do takrat že izkušnje z dvema plebiscitoma, tistim v Beneški Sloveniji (Benečiji)

Borba za samostojno združeno Slovenijo je revolucionarna borba in sicer ne samo kot borba za čisto samostojno, od Jugoslavije odcepljeno slovensko državo, na katero Slovenci zaenkrat tako še ne mislimo (pravico do nje seveda imamo in je prav, da jo poudarjamo), temveč kot borba za vsako obliko slovenske samostojnosti, ki se propagira v slovenski javnosti: za širokosamoupravno združeno, za avtonomno Slovenijo, za južnoslovansko (odnosno balkansko) federacijo, katere en člen naj bi bili Slovenci.

Slika 1: Izsek Udetovega razmišljanja o pravici do samostojne slovenske države (Ude, 1927/1928, 18).

² Nekatere druge ideje o slovenski neodvisnosti v času med prvo in drugo svetovno vojno, ki datirajo v drugo polovico 30. let 20. stoletja, omenja Granda (2022, 271). Da je pred drugo svetovno vojno v Argentini obstajal maloštevilni krog slovenskih priseljencev v tej državi, ki je bil naklonjen slovenski samostojnosti oziroma temu, da Dravska banovina ne bi bila del Kraljevine Jugoslavije, je ugotavljala Mislej (1995).

leta 1866 in v južnem delu Koroške leta 1920. Obstajata pa vsaj dve izjemi, ki nakazujeta na izvedbo plebiscita. Prvega predstavlja predlog Ivana Šusteršiča, ki za razliko od drugih slovenskih politikov po koncu prve svetovne vojne ni favoriziral približevanja Kraljevini Srbiji, temveč se je obrnil na Italijo. Italijanskim sogovornikom je predlagal ustanovitev neodvisne hrvaško-slovenske države, ki bi bila »italijanska predstraža proti [drugim] Slovanom«. Pariška mirovna konferenca bi Italiji podelila začasno upravo novonastale tvorbe. Po mnenju Šusteršiča bi moralo nastanek hrvaško-slovenske države dokončno potrditi prebivalstvo na ljudskem glasovanju (Pleterski, 1998a, 449–451).

Drugo izjemo predstavlja program komunistov iz decembra 1933, objavljen v brošuri *Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda: program in zahteve Slovenskega Nacionalnega Revolucionalnega Gibanja (SNR)*. Na Dunaju ga je napisal Lovro Kuhar po navodilih vodstva Komunistične partije Jugoslavije. V brošuri je zapisana zahteva po uresničitvi pravice slovenskega naroda do samoodločbe in odcepitve ter združitve ozemlja, kjer je bilo slovensko prebivalstvo v večini, v skupno enoto. Glede mej slovenske tvorbe je Kuhar zapisal sledeče: »O vprašanju razmejitve naj odločuje ljudstvo samo s prosto voljo, brez obzira na sedanje državne, ali prejšnje zgodovinske meje« (Prunk, 1992, 263–264). Ta zapis bi lahko nakazoval na izvedbo plebiscita. Ne definira namreč točne vloge prebivalstva pri določanju razmejitve. Dodati je treba, da med cilji, ki so zapisani v brošuri, ni jasno poudarjeno, ali bi bila slovenska tvorba popolnoma samostojna ali v okviru nadnacionalne tvorbe. Možen odgovor na to je Kuhar podal, ko je obravnaval boj proti »narodnem in fašističnem zatiranju«. Zapisal je namreč, da se je treba boriti »v Jugoslaviji proti [...] srbiziranju slovenskega naroda« (Druškovič, 1983, 32–34), kar nakazuje na vključenost slovenskega naroda v jugoslovanski državni okvir.

V času druge svetovne vojne sta se na Slovenskem oblikovala partizanski in protipartizanski tabor, a med njima, kot ugotavlja npr. Godeša, ni bilo razlik glede slovenskega nacionalnega vprašanja. Oba sta se zavzemala za federalno urejeno jugoslovansko državo, pri čemer bi slovensko ozemlje predstavljalo eno izmed njenih federalnih enot. Razlika med njima je bila v tem, kakšen politični sistem bi država imela (Godeša, 2006a, 307).³ Na protipartizanski strani v emigraciji so se sicer pojavljale tudi alternativne ideje temu (npr. nastanek slovensko-hrvaške države (Godeša, 2006a, 217), nastanek samostojne slovenske države s Trstom pod britanskim protektoratom (Biber, 1995, 261–265; Godeša, 2006a, 309, 327–332)), a realnih možnosti za njihovo uresničenje ni bilo, kot tudi tistih, ki so predvidevale

samostojnost slovenskega etničnega ozemlja (Žebot, 1988, 109, 219–223; Novak, 1995, 296; Godeša, 1999; 2002; 2006a, 245–305; Jeza, 2012, 107–108, 150, 173; Griesser-Pečar, 2018, 284; Bajc et al., 2024, 568–569).

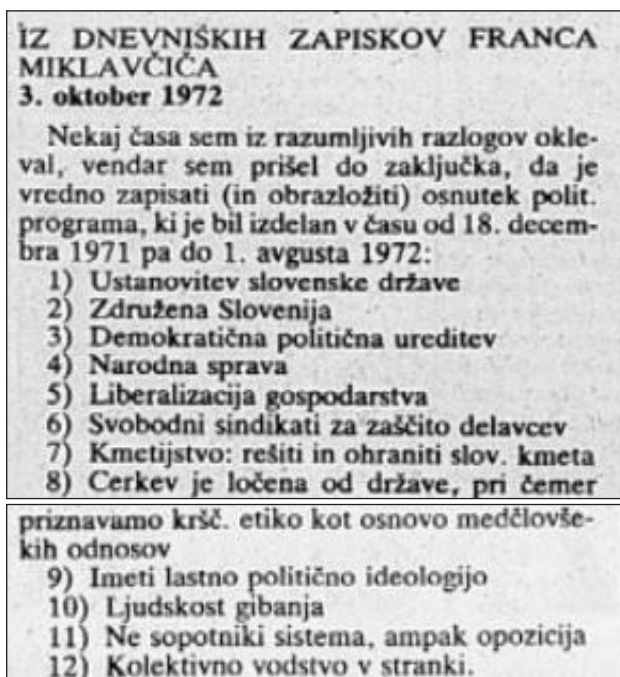
V okviru razmišljanj o prihodnji ureditvi in pripadnosti (vsaj večine) slovenskega etničnega ozemlja bodisi jugoslovanskem bodisi kakšnem drugem okviru, kot tudi njegovi samostojnosti, ni zaznati zamisli o tem, da bi prebivalstvo potrdilo te spremembe, torej ideje o izvedbi plebiscita. Izjemo bi morda lahko predstavljal sklep izvršnega odbora Osvobodilne fronte (OF) iz 12. decembra 1942. V njem je bilo zapisano, da je slovenski narod pristopal k Antifašističnem svetu narodne osvoboditve Jugoslavije, »ne da bi s tem prejudiciral državno-pravno voljo slovenskega naroda, ki se bo glede narodne suverenosti izrazil na prvih volitvah« (Prunk, 1992, 341). Ta sklep nakazuje na izvedbo glasovanja o življenju v jugoslovanski državi, čeprav je treba dodati, da se je že predhodno OF jasno opredelila za jugoslovanski okvir (Prunk, 1992, 339–341). Možno je tudi, da je z besedo »volitve« mišljena izbira novega vodstva republike, njihovo stališče do jugoslovanske države pa bi imelo plebiscitaren značaj.

OD KONCA DRUGE SVETOVNE VOJNE DO SREDINE 80. LET

Po drugi svetovni vojni je bila večina slovenskega etničnega ozemlja vključena v »drugo« Jugoslavijo kot ena od šestih federalnih enot. Zgodovinar Aleš Gabrič ocenjuje, da so Slovenci v federalni jugoslovanski državi »na poti svoje nacionalne emancipacije dosegli dotlej formalno najvišjo stopničko«, obenem pa »so začeli nacionalno vprašanje zavestno zanemarjati« (Gabrič, 2005, 833–834). Večino obstoja te jugoslovanske države so slovenski politični akterji, pa tudi slovenska javnost, prihodnost slovenskega naroda videli v njenem okviru, so si pa v najsevernejši jugoslovanski republiki postopoma prizadevali, da bi republike imele večjo stopnjo suverenosti, kar se je v večji meri začelo kazati v 60. letih,⁴ ko so se začele vedno bolj kazati razlike med slovenskim in srbskim razumevanjem delovanja federalne države – slovensko prizadevanje po večji suverenosti republik napram srbskemu po večji pristojnosti državnih oblasti (Repe, 1992a, 286; 1992b; Pirjevec, 1995, 281–310; Čepič, 2005, 1057; Režek, 2005, 994–996). Izven jugoslovanskega okvira je slovensko prihodnost videla peterica bivših krščanskih socialistov (Stanko Osterc, Alfonz Koren, Janko Pučnik, Fedor Bevc in Franc Miklavčič), ki je med 18. decembrom 1971 in 1. avgustom 1972 snovala politični program. V prvi točki programa je bila predvidena »ustanovitev slovenske države« (Miklavčič, 1993a; 1993b; 1993c; 1993č; Ramšak, 2019, 185–188). Ta politični program jasno

3 O federalni usmeritvi partizanskega in protipartizanskega tabora cf. Prunk (1992, 296–370; 2023, 227–277); Grafenauer et al. (1995); Godeša (2011).

4 V tem času, natančneje med letoma 1966 in 1988, so se v SR Sloveniji širili letaki, ki so zahtevali spremembe v Jugoslaviji. V enem izmed njih, z naslovom *Čas je dozorel*, naj bi bila »prvič javno postavljena zahteva po konfederativni preureditvi Jugoslavije in po Neodvisni Sloveniji« (Goličnik, 1995, 19). Vsebinski letaka je bila objavljena v *Delu* 22. junija 1990 (Goličnik, 1990).

Slika 2a in 2b: Izrezek iz Miklavčičevega dnevnika, ki ga je objavilo Delo (Miklavčič, 1993c, 4).

izkazuje željo po nastanku samostojne slovenske države, ki ne bi bila povezana z Jugoslavijo. Njegovi avtorji so dopuščali možnost konfederalne povezave slovenske države z drugimi državami.

Omeniti velja še program z naslovom *Slovenski nacionalni program med graditvijo socializma*, ki ga je napisal eden vodilnih slovenskih komunistov pred prvo svetovno vojno, France Klopčič. Program je nastal konec leta 1983, objavljen pa je bil štiri leta kasneje. Istega leta je bila izdana 57. številke *Nove revije*, kar je vplivalo na to, da Klopčičev program ni doživel večje pozornosti slovenske javnosti. Klopčič je zapisal, da se je slovenski narod ob vstopu v federalno Jugoslavijo odrekel nekaterim prvinam državnosti v korist države in drugih jugoslovanskih narodov. Po njegovem mnenju je nastopil čas za večjo suverenost republik oziroma narodov. Po uspehu reformirane Jugoslavije bi se jugoslovanski narodi znova sporazumeli o vsebini in obliki medsebojnih odnosov, pri čemer Klopčič ni izključeval konfederalne ureditve »niti drugih rešitev v duhu svobodne samoodločbe narodov«. Zgodovinar Božo Repe upravičeno meni, da Klopčič v zadnjem delu ni izključeval odcepitve, čeprav v tedanjih razmerah ni videl Socialistične republike (SR) Slovenije izven okvira jugoslovanskega okvira (Repe, 1992a, 294–295). Tako Klopčičev program kot že omenjeno razmišljanje peterice bivših krščanskih socialistov niso vsebovali idej o izvedbi plebiscita.

Po drugi svetovni vojni se je nemajhen del Slovencev nahajal v emigraciji. Geograf Janez Nared jo je glede na politične in narodne programe razdelil v dve skupini: tisto, ki se je zavzemala za vključenost slovenskega ozemlja v okvir jugoslovanske države, in tisto, ki si je prizadevala za suvereno in neodvisno slovensko državo, ki bi se lahko povezovala v naddržavne zveze (Nared, 2001, 134). Kljub tej raznolikosti so se emigranti strinjali v odpravi komunističnega režima v domovini.

V emigraciji so vodilne predvojne politične stranke ustanovile Narodni odbor za Slovenijo (dalje: Narodni odbor), ki se je opredelil za nadaljnji obstoj slovenskega ozemlja znotraj Kraljevine Jugoslavije, ki bi imela federalno in demokratično ureditev; slovensko ozemlje bi predstavljalo eno od federalnih enot (Novak, 1995, 297–298; Mlakar, 2005, 1355–1356). V 60. letih je bil viden premik v razmišljanju Narodnega odbora v smer preureditve jugoslovanske države v konfederacijo, leta 1985 pa je že prevladalo razmišljanje o nastanku samostojne slovenske države, ki bi se lahko povezovala v naddržavne zveze (Nared, 2001, 136–144; Mlakar, 2005, 1356–1357; Ramšak, 2010, 965–966).

Narodni odbor kot tudi najpomembnejša stranka v njem, to je Slovenska ljudska stranka (SLS), sta večkrat nakazala na izvedbo ljudskega glasovanja v primeru, da bi se zgodila sprememba državnopravnega okvira najsevernejše jugoslovanske republike. Tako je program SLS iz leta 1954 slovenskemu narodu izrekal pravico do samostojne države, njeno morebitno vključitev v nadnacionalne zveze držav pa bi moral potrditi slovenski narod na glasovanju. V programu je bil sicer še vedno poudarjen jugoslovanski državni okvir. Posledično lahko sklepamo, da je pod besedno zvezo nadnacionalne zveze držav mišljeno konfederalno povezovanje jugoslovanskih narodov. V božični poslanici leta 1974 se je Narodni odbor zavzel za konfederalni (najverjetneje jugoslovanski) okvir, o katerem bi moral slovenski narod svobodno odločati. Leta 1982 se je SLS v deklaraciji ob 90-letnici stranke zavzela za »združitev vsega slovenskega naroda v slovenski državi«. Njeni državljani bi se nato lahko odločali o vstopu v zveze držav (Nared, 2001, 136–144; Mlakar, 2005, 1356–1357; Ramšak, 2010, 965–966). Izvedba ljudskega glasovanja je bila torej poudarjena v primerih slovenskega povezovanja v naddržavne zveze.

Med prizadevanjem tistega dela emigracije, ki si je že od konca vojne prizadeval za nastanek samostojne slovenske države, je treba najprej omeniti Akcijski odbor za zedinjeno in suvereno slovensko državo (cf. Žebot, 1988, 395; Novak, 1995, 299; Mlakar, 2005, 1356; Pirjevec, 2007, 365),⁵ katerega osrednja figura

⁵ Zgodovinar Janko Pleterski je delovanje Akcijskega odbora interpretiral nekoliko drugače, in sicer, da nastanek slovenske države, ki bi obsegala celotno slovensko etnično ozemlje, ni bil vedno v njegovem prvem planu (Pleterski, 1998b, 327–329).

je bil Ciril Žebot, ki je že med vojno, natančneje junija 1943, z novinarjem in pisateljem Rudo Jurčecem ter pisateljem Mirkom Javornikom sestavil *Slovensko izjavo*, ki je za politični cilj slovenskega naroda postavila samostojno slovensko državo, ki bi obsegala celotno slovensko etnično ozemlje in bi se lahko povezala v nadnacionalne povezave kot povsem enakopravna članica te le, če bi bilo to nujno in bi imel slovenski narod od tega koristi (Arnež, 2002, 384–385). V analizi dela odbora – najbolj je bilo povezano z določitvijo jugoslovansko-italijanske meje in s tem povezanega reševanja tržaškega vprašanja – ni možno razbrati idej, da bi morale nastanek slovenske države legitimirati njej pripadajoče prebivalstvo. Dodati velja, da je v okviru reševanja jugoslovansko-italijanskega mejnega vprašanja ameriški državni sekretar James Byrnes v drugi četrtini leta 1946 predlagal izvedbo plebiscita, na katerem bi se prebivalstvo odločalo, ali bi prišlo do razmejnitve dela Julijske krajine po ameriškem ali po sovjetskem predlogu, a do glasovanja naposled ni prišlo (Pirjevec, 2007, 366).

Žebot je sredi avgusta 1947 odšel v ZDA (Žebot, 1988, 397). S tem se je težišče prizadevanj za samostojno slovensko državo v slovenski emigraciji prestavilo v Severno Ameriko. Glede na pregledano objavljeno gradivo ne moremo trditi, da je Žebot kot pogoj za nastanek slovenske države postavil tudi izvedbo plebiscita, na katerem bi to državo legitimiralo njej pripadajoče prebivalstvo. Izjemo pri tem pa predstavlja pismo, ki ga je kmalu po prihodu v ZDA pisal Antonu Grdini, poslovnežu v Clevelandu. Žebot mu je želel obrazložiti svoj politični program. Med drugim je zapisal, da naj bi glasovalni upravičenci – ti niso bili točno definirani – »plebiscitarno« odločili, ali še hočejo jugoslovansko državo ali pa bi raje videli nastanek lastne države, ki bi bila del »novih svobodnih združenih evropskih držav« (Arnež, 2006, 236). Čeprav si je prizadeval za samostojnost, je Žebot očitno dopuščal slovensko vključenost v jugoslovanski okvir, kar je bilo razvidno zlasti v obdobju liberalizma v Jugoslaviji, ko se je opredelil za njeno preoblikovanje v konfederacijo (Nared, 2001, 152–153, 158). Dodati velja, da si je za nastanek slovenske države močno prizadevalo Slovensko državno gibanje, ki je nastalo leta 1954 (Nared, 2001, 149–151; Ramšak, 2010, 964–965), poleg njegove severnoameriške veje pa je bila med najaktivnejšimi še tista, ki je delovala v Argentini (Novak, 1995, 302–303; Nared, 2001, 149, 153; Ramšak, 2010, 965).⁶

Med tistimi, ki so že v prvih mesecih po koncu druge svetovne vojne zagovarjali nastanek samostojne slovenske države, je bil duhovnik in zgodovinar France Dolinar. Svoja prepričanja je jeseni 1945 podajal v italijanskih begunskih taboriščih, tri leta kasneje pa jih je v taborišču Špital ob Dravi pod psevdonimom

Peter Levičnik zapisal v brošuri *Slovenska državna misel* (Dolinar, 1990, 702–703; Mlakar, 2005, 1356). Dolinar ni simpatiziral z vključitvijo slovenske države v naddržavne povezave, niti s konfederacijo, kar je še posebej izpostavil (Levičnik, 1948). Pod istim psevdonimom je konec leta 1948 sestavil *Teze k slovenski politiki*, ki so bile objavljene šele leta 1990, po njegovi smrti. V prvi točki tez je Dolinar izpostavil nujnost prizadevanja slovenske politike po nastanku »samostojne in suverene narodne države« slovenskega naroda. Za razliko od prepričanj v prej omenjeni brošuri je v tezah Dolinar pristajal na možnost vključitve slovenske države v naddržavne zveze, a le v primeru, če bi imel slovenski narod od tega ugodnosti, povezovanje pa bi moral jasno potrditi (Dolinar, 1990, 703). Čeprav tega ni natančno definiral, lahko sklepamo, da je z zadnjim namigoval na izvedbo ljudskega glasovanja. Tudi v nadaljevanju svojega življenja se je Dolinar zavzemal za vzpostavitev neodvisne slovenske države (Dolinar, 1990, 259, 385–387, 395, 413, 443), pri čemer ni razvidno, da bi pri tem omenjal tudi izvedbo plebiscita.

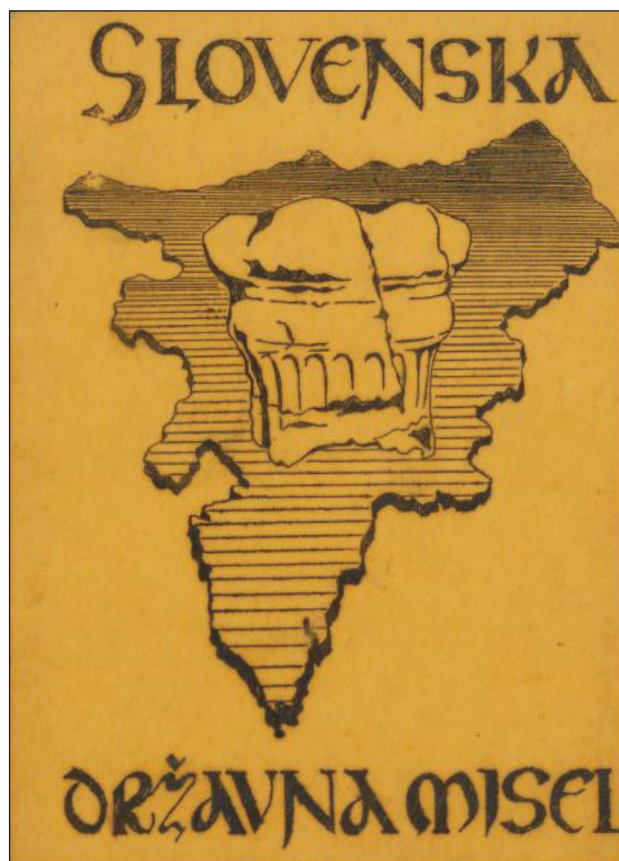
O nastanku neodvisne slovenske države je v emigraciji razmišljal tudi pisatelj, publicist in časnikiar Franc Jeza, ki je živel v Italiji. Pri njemu je za razliko od večine drugih emigrantov prevladovalo protijugoslovansko stališče pred protikomunističnim. Nekatere bistvene poudarke Jezovih stališč do položaja in prihodnosti slovenskega naroda je obdelal Ramšak (2010), ki pa se je osredotočil na njegovo razmišljanje po letu 1960, ko se je pri njem jasno izoblikovala ideja o potrebi po nastanku samostojne slovenske države. Kdaj se je Jeza opredelil za to idejo, ni mogoče povsem točno opredeliti. Njegov prijatelj iz mladih let Franc Goličnik je zapisal, da sta v pogovorih z Jezo že v času študija – tik pred izbruhom druge svetovne vojne – omenjala samostojno združeno Slovenijo, kar so bile za oba takrat še nerealne sanje (Goličnik, 1995, 16). Da je imel Jeza že po prihodu v Trst v mislih samostojno slovensko državo, je razvidno iz dveh njegovih razprav, ki sta nastali leta 1952 in 1953. Iz prve je razvidno razmišljanje, da je bila glavna potreba slovenskega naroda tako v času druge svetovne vojne kot tudi po njenem koncu »ustanovitev samostojne in demokratične slovenske države«. Ta bi bila osnova za morebitno federalno ali konfederalno povezovanje z drugimi jugoslovanskimi narodi ali pa s katero od srednjeevropskih tvorb. Izpostavil je še, da po drugi svetovni vojni ni bilo ljudskega glasovanja, na katerem bi volilni upravičenci potrdili odločitev izvršnega odbora OF o vključitvi slovenskega naroda v Jugoslavijo (Jeza, 2012, 23–25, 52). Leta 1953 se je Jeza znova zavzel za ustanovitev samostojne slovenske države. Menil je, da bi lahko le na ta način slovenski narod osnoval »zavidljivo življenjsko raven in kulturo« (Jeza, 2012, 67).

⁶ O nekaterih drugih idejah nastanke samostojne slovenske države, ki so se pojavljale v slovenski emigraciji cf. Nared (2001, 151–156); Ramšak (2010, 966); Friš & Hazemali (2017, 808–810, 814).

Slika 3: Naslovnica objavljene zbirke sejnih zapisnikov Akcijskega odbora za zedinjeno in suvereno slovensko državo (Arnež, 2002).

Tudi v nekaterih drugih razpravah je Jeza izpostavljajal, da po drugi svetovni vojni ni bilo plebiscita, na katerem bi slovenski narod pritrnil vključitvi večine slovenskega etničnega območja v Jugoslavijo (Jeza, 2012, 189, 194, 213, 219–220). Kot je pravilno ugotavljal Ramšak, Jeza zaradi tega slovenske vključenosti v jugoslovansko federacijo ni imel za legitimno. Ramšak je dodal, da Jeza legitimnosti morebitnega nastanka samostojne slovenske države ni iskal v izvedbi ljudskega glasovanja. Namesto tega je iskal njeno historično legitimiteto (Ramšak, 2010, 973, 977). Ramšakove ugotovitve velja dopolniti z Jezovim razmišljanjem v članku z naslovom »Slovenski narod hoče svobodo in ne 'samoodločbo'« iz leta 1980. V njem je zapisal, da glasovalnim upravičencem ne bi bila zajamčena svoboda pri izkazovanju svoje volje v primeru, da bi bil plebiscit o samostojni slovenski državi izveden na začetku 80. let. Svobodo pri glasovanju je pogojeval s sprejemom demokratične ureditve, ki pa takrat na območju SR Slovenije še ni bila prisotna. Tudi če bi glasovanju prisostvovali mednarodni opazovalci, to še ne bi nujno zagotavljalo svobodnega glasovanja, saj bi si po Jezovem mnenju srbski hegemonizem prizadeval

Slika 4: Naslovnica brošure Slovenska državna misel (Levičnik, 1948).

preprečiti njegovo izvedbo ali pa bi odločilno vplival na njegovo organizacijo, kar bi vplivalo na sam izid. Jeza je menil, da bi bila propaganda v prid slovenski neodvisnosti prepovedana. Obenem se je vprašal, ali bi bilo prebivalstvo SR Slovenije sploh pripravljeno na plebiscit, in si odgovoril tako: »za resnično pripravo slovenskega naroda na plebiscit o samoodločbi bi bilo potrebno prej prevzgojiti slovenski narod v duhu demokracije in narodne zavesti« (Jeza, 2012, 210–212). S tem je nekoliko podvomil, da bi Slovenci na plebiscitu z (veliko) večino glasovali za samostojno državo, če bi glasovanje potekalo v začetku 80. let. Jeza, kot je sam zapisal, ni nasprotoval instrumentu plebiscita, ga je pa motila prisotnost »lahkomiselne demagogije« ali »neznanja«, kar bi lahko škodilo slovenskemu narodu. Poudaril je še, da so se Slovenci že jasno prepoznali kot narod, zaradi česar se od tistih, ki so bili zavedni, ne bi smelo zahtevati dodatnega izrekovanja v prid samostojni slovenski državi, saj je bila njihova podpora temu samoumevna (Jeza, 2012, 213–214). Leta 1983 je Jeza znova zapisal, da je plebiscit za samostojno slovensko državo nepotreben, saj da ima slovenski narod pravico do svoje države, česar mu ni potrebno izkazovati na glasovanju. Če pa

jugoslovanske oblasti niso prepričane, da si Slovenci želijo svojo državo, pa naj dopustijo plebiscit pod mednarodnim nadzorom, na katerem bi lahko izbirali »med neodvisno slovensko državo in Jugoslavijo« (Jeza, 2012, 225–226).

V zvezi z razmišljanji Jeze ostaja odprto vprašanje, kolikšen odmev so imela med Slovenci, živečimi v Italiji. Večina jih je namreč zagovarjala nadaljnji obstoj jugoslovanske države v obstoječih mejah, saj je ta zagotavljala garancijo za ohranitev slovenske identitete (Bajc, 2021, 279). Prav tako ni jasen odmev, ki so ga Jezove besede imele med drugimi Slovenci v emigraciji, ki so razmišljali o potrebi po nastanku samostojne slovenske države, kot tudi tistimi, ki so živeli v SR Sloveniji in so bili nezadovoljni z njenim položajem v Jugoslaviji.

SKLEPNE MISLI

Razvoj ideje o večji suverenosti slovenskega naroda – vsaj tistega dela, ki je živel v Avstro-Ogrski in kasneje v obeh Jugoslavijah – je bil postopen in ga lahko opredelimo sledeče: v času Avstro-Ogrske je prevladovala ideja o trialističnem konceptu monarhije, ki jo je v Kraljevini SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji nadomestila želja po slovenski federalni enoti v okviru jugoslovanske države. Takšna opredelitev je ostala v ospredju obeh nasprotujočih si taborov v času druge svetovne vojne, kot tudi po njej tako v domovini kot med večino emigrantov – razlika je bila v politični ureditvi države. Se je pa po vojni manjši del slovenske emigracije začel prizadevati za nastanek samostojne slovenske države, kar se je močno okrepilo konec 80. let, medtem ko je v domovini prihajala v ospredje ideja po preureditvi fed-

eralne jugoslovanske države v konfederacijo – slovenska enota bi bila eden njenih delov.

V idejah o krepitvi slovenske suverenosti se je v času pred in med drugo svetovno vojno le redko znašla zamisel o izvedbi ljudskega glasovanja. Z njim bi volilni upravičenci lahko pritrdili večji suverenosti ozemlja, ki bi ga glasovanje prizadelo, kar bi povečalo legitimnost končne odločitve vladajoče politike. Po drugi svetovni vojni se je ideja o izvedbi ljudskega glasovanja večkrat pojavila v emigraciji, in sicer v zvezi z razmišljanji o nastanku samostojne slovenske države ali o njenem pridruževanju naddržavnim zvezam po tem, ko bi pridobila neodvisnost. Med posamezniki, ki se je v nekoliko večji meri posvetil razmišljanju o plebiscitu, velja omeniti Franca Jezo. Iz tistih, ki so nastala v prvi polovici 80. let, je razvidno, da se mu je zdela izvedba plebiscita o slovenski samostojnosti nepotrebna, čeprav ni nasprotoval samemu instrumentu ljudskega glasovanja. V SR Sloveniji – kot tudi njeni predhodnici Ljudski republiki Sloveniji – idej o izvedbi tovrstnih glasovanj ni zaznati do konca 80. let, ko zlasti nastajajoča opozicija poziva k izvedbi referendumov o različnih vprašanjih, kot npr. o potrditvi ustavnih amandmajev k zvezni ustavi (sprejeti so bili oktobra 1988), novi slovenski ustavi in ne nazadnje posebnemu glasovanju o slovenski samostojnosti, ki ga je predstavljal plebiscit, izveden 23. decembra 1990 (cf. Osojnik, 2022a, 14–164; 2022b). Čeprav ne moremo pritrditi, da so ideje o plebiscitu vplivale na okrepljeno zavedanje o tem instrumentu v SR Sloveniji konec 80. in v začetku 90. let, pa članek dokazuje, da ideja o izvedbi glasovanja o večji slovenski suverenosti ni nastala čez noč, temveč se je pojavljala že pred letom 1990.

A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF IDEAS ON HOLDING A POPULAR VOTE FOR GREATER SOVEREIGNTY/INDEPENDENCE OF SLOVENIA (1945–1985)

Janez OSOJNIK

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: janez.osojnik1@um.si

SUMMARY

Drawing on an analysis of published sources and relevant scholarly literature, the article examines ideas of holding a popular vote (plebiscite) that emerged in the context of reflections on Slovenian national politics between the end of the Second World War and the second half of the 1980s. During this period, the majority of Slovenes, both in the homeland and in emigration, envisioned the future of the Slovenian nation within a federally organized Yugoslav state. Slovenian territory would have constituted one of its federal units. Within the Slovenian émigrés, however, ideas about the establishment of an independent Slovenian state also emerged. Some even envisaged holding a popular vote that would legitimize the state and as well as its accession to supranational unions after achieving independence. Among the individuals who considered such votes, Franc Jeza should be mentioned. Unlike other reflections presented in the article, Jeza's ideas indicate that he considered holding a plebiscite on Slovenian independence unnecessary, although he did not oppose the instrument of popular voting itself. These ideas by Jeza emerged in the first half of the 1980s. Although it cannot be confirmed that ideas about the plebiscite, which emerged during the period discussed in the article, influenced the heightened awareness of this instrument in the (Socialist) Republic of Slovenia in the late 1980s and in 1990, the article argues that the idea of holding a vote on greater Slovenian sovereignty did not emerge suddenly. It had already appeared prior to 1990, when the plebiscite was eventually conducted.

Keywords: plebiscite, Slovenian national politics, emigration, 1945–1985, Slovenia

VIRI IN LITERATURA

Arnež, Janez A. (2002): SLS: Slovenska ljudska stranka / Slovenian People's Party 1941–1945. Ljubljana, Washington, Studia Slovenica.

Arnež, Janez A. (2006): Ciril Žebot in njegov politični nastop. Ljubljana, Washington, Studia Slovenica.

Bajc, Gorazd (2021): Pregled zgodovine slovenske manjšine v Italiji po letu 1991. V: Darovec, Darko & Dimitrij Rupel (ur.): 30 let slovenske države. Koper, Marezige, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe kulture in okolja, 275–282.

Bajc, Gorazd, Hvala, Tomaž & Darko Friš (2024): Prispevek k biografiji Franca Snoja – ameriška leta, 1941–1943. *Acta Histriae*, 32, 4, 559–606.

Biber, Dušan (1995): Federalna državnost Slovenije v zavezniških dokumentih do maja 1945. V: Grafenauer, Bogo, Gestrin, Ferdo, Pleterski, Janko & Sergij Vilfan (ur.): Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994). Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 261–267.

Bober, Sergiusz (ur.) (2024): Post-World War One Plebiscites and Their Legacies: Exploring the Right of Self-Determination. Budapest, Vienna, New York, Central European University Press.

Bossacoma Busquets, Pau (2020): Morality and Legality of Secession: A Theory of National Self-Determination. Cham, Springer International Publishing.

Čepič, Zdenko (2005): Politična sprostitve. V: Fischer, Jasna, Lazarevič, Žarko, Dolenc, Ervin, Perovšek, Jurij, Godeša, Bojan, Čepič, Zdenko & Aleš Gabrič (ur.): Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana, Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 1056–1069.

Dolinar, France (1990): Slovenska katoliška obzorja: Izbor esejev, razprav, člankov. Buenos Aires, Slovenska kulturna akcija.

Druškovič, Drago (ur.) (1983): Lovro Kuhar-Prežihov Voranc, Zbrano delo, 10. knjiga: politični spisi / ocene leposlovnih del. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Fisch, Jörg (2015): The Right of Self-Determination of Peoples: The Domestication of an Illusion. New York, Cambridge University Press.

Friš, Darko & David Hazemali (2017): Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom službe državne varnosti. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 807–822.

Friš, Darko, Jenuš, Gregor & Ana Šela (2021): Slovenska politična emigracija skozi oči Službe državne varnosti v šestdesetih letih. *Acta Histriae*, 29, 4, 1073–1114.

Gabrič, Aleš (2005): Osvoboditev in vzpostavitev nove oblasti. V: Fischer, Jasna, Lazarevič, Žarko, Dolenc, Ervin, Perovšek, Jurij, Godeša, Bojan, Čepič, Zdenko & Aleš Gabrič (ur.): Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana, Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 831–836.

Godeša, Bojan (1999): Pobuda patra Kazimirja Zakrajška za ustanovitev samostojne slovenske države. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 39, 2, 103–122.

Godeša, Bojan (2002): Ehrlich in zasnova slovenske države. V: Škulj, Edo (ur.): Ehrlichov simpozij v Rimu. Celje, Mohorjeva družba, 279–308.

Godeša, Bojan (2006a): Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.

Godeša, Bojan (2006b): Zedinjena Slovenija med drugo svetovno vojno: zamujena priložnost? V: Ferenc, Mitja & Branka Petkovšek (ur.): Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.–21. oktober 2006. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 175–186.

Godeša, Bojan (2011): Čas odločitev: katoliški tabor in začetek okupacije. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Goličnik, Franc (1990): Zgodnje delo slovenskih ilegalnih demokratov. Delo: 32, 144, 22. 6. 1990, 15.

Goličnik, Franc (1995): Življenje za samostojno Slovenijo. V: Tavčar, Marko (ur.): Zbornik simpozija o Francu Jezi. Gorica, Zadruga Goriška Mohorjeva, 11–21.

Grafenauer, Bogo, Gestrin, Ferdo, Pleterski, Janko & Sergij Vilfan (ur.) (1995): Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994). Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Granda, Stane (2022): Pot v samoslovenstvo: prva osamosvojitvena zgodovina Slovencev. Ljubljana, Družina.

Granda, Stane & Barbara Šatej (ur.) (1998): Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

Griesser-Pečar, Tamara (2018): Ciril Žebot. Pri-zadevanje za samostojno Slovenijo. *Acta Histriae*, 26, 1, 277–304.

Guibernau, Monserrat (2015): Self-determination in the Twenty-First Century. *Ethnopolitics*, 14, 5, 540–546.

Higgins, Rosalyn (2018): Problemi in proces: mednarodno pravo in kako ga uporabljamo. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije.

Ivaškovič, Igor (2012): Trialistični koncepti in alternative v luči primorskega časopisja. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 52, 2, 69–95.

Jeza, Franc (2012): In zgodil se bo čudež: premišljevanja o slovenski samostojnosti in demokraciji. Ljubljana, Slovenska matica.

Knop, Karen (2002): Diversity and Self-Determination in International Law. Cambridge, Cambridge University Press.

Kristan, Ivan (2013): Osamosvajanje Slovenije: Pogled iz Ljubljane in Beograda. Ljubljana, GV založba.

Levičnik, Peter [France Dolinar] (1948): Slovenska državna misel (ob stoletnici njenega oživiljenja. Špital ob Dravi, [s. n.].

Miklavčič, Franc (1993a): Politični kriminal iz svinčenih let. Delo: 35, 295, 20. 12. 1993, 7.

Miklavčič, Franc (1993b): Politični kriminal iz svinčenih let. Delo: 35, 296, 21. 12. 1993, 6.

Miklavčič, Franc (1993c): Politični kriminal iz svinčenih let. Delo: 35, 297, 22. 12. 1993, 4.

Miklavčič, Franc (1993č): Politični kriminal iz svinčenih let. Delo: 35, 298, 23. 12. 1993, 11.

Mislej, Irene (1995): Državna misel pri dveh političnih emigracijah v Argentini. V: Grafenauer, Bogo, Gestrin, Ferdo, Pleterski, Janko & Sergij Vilfan (ur.): Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994). Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 307–315.

Mlakar, Boris (2005): Pogled slovenske politične emigracije na samostojnost Slovenije. V: Fischer, Jasna, Lazarevič, Žarko, Dolenc, Ervin, Perovšek, Jurij, Godeša, Bojan, Čepič, Zdenko & Aleš Gabrič (ur.): Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana, Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 1355–1358.

Nared, Janez (2001): Slovenska povojna politična emigracija in razvoj ideje o neodvisni Sloveniji. Dve domovini, 13, 133–163.

Novak, Bogdan (1995): Geneza slovenske državne ideje med emigracijo. V: Grafenauer, Bogo, Gestrin, Ferdo, Pleterski, Janko & Sergij Vilfan (ur.): Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994). Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 295–305.

Osojnik, Janez (2022a): Plebiscit 1990: ko je Republika Slovenija odločno stopila na pot samostojnosti. Maribor, Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča.

Osojnik, Janez (2022b): Predlog Socialistične stranke Slovenije oktobra 1990 za izvedbo plebiscita o samostojnosti Republike Slovenije in odzivi nanj v Sloveniji. Studia Historica Slovenica, 22, 2, 463–502.

Osojnik, Janez & Aleš Maver (2021): Plebiscites in Europe after the First World War. Studia Historica Slovenica, 21, 2, 531–570.

Perovšek, Jurij (2012): Samoodločba in federacija: slovenski komunisti in nacionalno vprašanje 1920–1941. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.

Perovšek, Jurij (2023): Karađorđevići in slovenske politične stranke 1918–1941. Studia Historica Slovenica, 23, 2, 313–360.

Pirjevec, Jože (1995): Jugoslavija 1918–1992: nastanek, razvoj ter razpad Karađorđevićeve in Titove Jugoslavije. Koper, Lipa.

Pirjevec, Jože (2007): »Trst je naš!«: Boj Slovencev za morje (1848–1954). Ljubljana, Nova revija.

Pleterski, Janko (1967): Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v teoriji in politiki KPJ – KPS. V: Oktobrska revolucija in Slovenci, Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v teoriji in politiki KPJ – KPS: Zbornik razprav in obravnnav znanstvenega posvetovanja ob dveh obletnicah, V Ljubljani od 2. do 4. novembra 1967. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 7, 1–2, 277–316.

Pleterski, Janko (1968): Trializem pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje. Zgodovinski časopis, 22, 3–4, 169–184.

Pleterski, Janko (1998a): Dr. Ivan Šušteršič, 1863–1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.

Pleterski, Janko (1998b): Predlog za ohranitev rapalske meje in delitev Slovenije. Acta Histriae, 6, 1, 325–330.

Prunk, Janko (1986): Slovenski narodni programi. Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945. Ljubljana, Društvo 2000.

Prunk, Janko (1992): Slovenski narodni vzpon: narodna politika (1768–1992). Ljubljana, Državna založba Slovenije.

Prunk, Janko (2023): Zgodovina slovenske politične misli. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Qvortrup, Matt (2014): Referendums and Ethnic Conflict. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.

Rahten, Andrej (1999): Trialistične zamisli slovenskih in hrvaških politikov v letih pred prvo svetovno vojno. Prispevki za novejšo zgodovino, 39, 1, 65–74.

Rahten, Andrej (2005): Zavezništva in delitve: razvoj slovensko-hrvaških političnih odnosov v habsburški monarhiji 1848–1918. Ljubljana, Nova revija.

Rahten, Andrej (2021a): Korošec: državnopravni koncept v ustanovni dobi Kraljevine Srbov Hrvatov in Slovencev. Studia Historica Slovenica, 21, 2, 327–362.

Rahten, Andrej (2021b): Slovenske narodnoemancipacijske težnje v postimperialni tranzicijski dobi. Acta Histriae, 29, 1, 111–134.

Rahten, Andrej (2022): Anton Korošec: slovenski državnik kraljeve Jugoslavije. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Ramšak, Jure (2010): Politična emigracija v Trstu in vprašanje samostojne Slovenije – primer Franc Jeza. *Acta Histriae*, 18, 4, 961–986.

Ramšak, Jure (2019): (Samo)upravljanje intelekta: družbena kritika v poznosocialistični Sloveniji. Ljubljana, Modrijan.

Remond, Alexandra (2017): Questioned Sovereignities: Independence Referendums and Secession in a Comparative Perspective. Doktorska disertacija. Edinburgh, University of Edinburgh.

Repe, Božo (1992a): Oris obravnave nacionalne problematike in nacionalnih programov v Sloveniji od konca druge svetovne vojne do začetka osemdesetih let. *Borec*, 44, 3–5, 286.

Repe, Božo (1992b): »Liberalizem« v Sloveniji. Ljubljana, RO ZZB NOV Slovenije.

Režek, Mateja (2005): Spopad dveh usmeritev. V: Fischer, Jasna, Lazarevič, Žarko, Dolenc, Ervin, Perovšek, Jurij, Godeša, Bojan, Čepič, Zdenko & Aleš Gabrič (ur.): Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Ljubljana, Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 993–998.

Rozman, Franc (1982): Odnos Jugoslovanske socialnodemokratske stranke do nacionalnega vprašanja. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 22, 1–2, 5–17.

Sanjaume-Calvet, Marc (2021): Plebiscitarianism Revisited: A Typology of Independence Referendums. *Canadian Journal of Political Science*, 54, 3, 593–614.

Satalak, Pataramon (2018): The Role of Referendum and Non-referendum Mechanism for State-framing Processes. Doktorska disertacija. Lancaster, Lancaster University.

Sperans [Kardelj, Edvard] (1939): Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Ljubljana, Naša založba.

Stiplovšek, Miroslav (2007): Problemi demokracije v delovanju slovenskih oblastnih skupščin 1927–1929 in banskega sveta Dravske banovine 1931–1941. V: Pirjevec, Jože & Janko Pleterški (ur.): Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941: zbornik prispevkov na simpoziju 7. in 8. decembra 2006. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 101–117.

Ude, Lojze (1927/1928): Značilnost zadnjega volilnega boja in današnji notranje-politični položaj v svitu borbe za samostojno združeno Slovenijo. *Mladina*, 4, 1, 17–22.

Wambaugh, Sarah (1933): Plebiscites Since the World War: With a Collection of Official Documents, Vol. 1. Washington, Carnegie endowment for international peace.

Žebot, Ciril (1988): Nemiljiva Slovenija: Spomini in spoznanja iz razdobja sedemdesetih let od Majniške deklaracije. Celovec, samozaložba.